

La medicina popular a Mallorca

per ANTONI GALMÉS

L'home idea procediments per a enfrontar-se al medi natural i ambient social allà on viu: aprèn, conserva, modifica i transmet els seus costums, i l'estudi de tot aquest procés és la tasca de l'antropologia cultural.

Però, què entenem per cultura dins aquesta ciència? No és precisament una quantitat més o menys gran de coneixements sobre diverses matèries, sinó els models de vida històricament creats, que existeixen en temps i llocs determinats, com a guies potencials del comportament dels homes. La cultura no es transmet genèticament, sinó que és producte de l'educació (Klukhom).

La cultura és la porció apresada de la conducta humana (Herkovits).

Per a poder comprendre una cultura s'ha de tenir en compte, tan àmpliament com sigui possible, el seu passat, emprant tots els recursos admissibles, fonts històriques, la investigació de vells costums encara conservats en ús o en la memòria de persones majors, comparacions dels diferents modes de viure, manifestacions arqueològiques, per així intentar entendre el seu fons i el seu desenvolupament.

Les cultures són dinàmiques i canviants, de cada dia engrossen allò que, amb el temps, s'ha de convertir en noves normes en la vida. Mes la cultura d'avui amb les seves restes del passat, és l'únic laboratori d'investigació etnològica, junt amb les fragmentàries restes prehistòriques i les més amples de la història passada; d'aquí que tinguin un valor estimable tots els estudis que es facin damunt les normes, temes i pautes que se conserven dins la cultura actual; no perquè perdurin, sinó perquè quedin com a notacions del que fou la nostra cultura immaterial, i així retratant-la de tots els caires possibles, ajudar els nous investigadors, perquè puguin formular més concretament d'on hem rebut primitives influències, per quins carreranyes ens ha arribat i el perquè de la seva pervivència. Nosaltres ens limitam a fer una petita anàlisi d'unes pautes i temes culturals nostres; ells ja faran la síntesi.

Els arxius i protocols tenen, dins els seus envitricollats i encara mal desbrotats boscatges de papers vells, una gran quantitat de dades importants que esperen els novells investigadors; però els vells costums, dits, creences i usos dels nostres avantpassats, conservats solament dins la memòria de les persones molt majors, tenen poc temps per a esperar; cal córrer per aglapir-les: és una correguda a fer contra el rellotge de la vida i aquest rellotge no s'atura mai.

En dir una pauta de la nostra cultura, tornant tres quarts de segle endarrera, volem expressar la manera en què individualment ens comportàvem davant un fet, la malaltia o el dolor corporal, manera que se pareix en grau molt elevat, a la forma en què se comportaven els membres de la nostra societat majorment, cosa que li donava una continuïtat, una forma distinta.

També convé deixar remarcat que aquell mode de fer les coses, a nosaltres ens pot parèixer un poc absurd, però deixava satisfeta la gent de temps enrera: fet que se produeix a tota mena de cultures.

I ara, què feien els nostres avis o rebesavis davant les malalties? Quan tenien el cap, el ventre o qualque membre que els fes mal, aplicaven els remeis que tothom tenia a mà i sabia. I, si els mancava el remei o no el coneixien, sempre hi havia qualque veïnat o parent que ho sabés. Si aquell remei no anava bé s'acudia al *curandero* o *curandera* del poble i qualcun al metge, però pocs. Si el malalt no curara ja era qüestió d'anar a veure un *curandero* prestigiós d'un altre poble o de Ciutat i, segons la classe de malaltia que sospitava, anar a visitar un mig bruixot o bruixa. I quan semblava que ja no hi havia remei, s'acudia al Sant o Santa advocats d'aquell mal, si bé el que hi era devot ja ho havia fet abans; cosa que queda confirmada amb el gran nombre d'"ex-vot" que hi ha penjats a Santuaris i capelles.

A aquestes normes que formen la pauta cultural, cal afegir-n'hi una altra, un poc més vella, però encara no del tot oblidada: tenir en compte el signe que governa la part del cos malalta, perquè el remei emprat solia fer més bon efecte si en això se tenia mirament. Encara avui als pronòstics hi ha en "Torrepipes", que no és més que una figura on hi ha assenyalats els signes que governen les parts del cos humà.

He pogut fullejar a la biblioteca de Bartomeu March pronòstics editats a la nostra illa, des de 1733, de la vídua d'en Frau; i a tots els del segle XVIII, d'Ignasi Frau, vídua d'en Guasp, de Pere Antoni Capó, dels frares de Sant Domingo i en altres, figuren sense excepció el signe que governa cada dia, o la part del cos governada cada dia pel signe; i segueix així començant el segle XIX. Des del 1877, en el "Calendario pasa las Islas Baleares", editat a la impremta de Bartomeu Rotger, fins als nostres dies, hi ha, com hem dit, la figura d'un cos humà, vulgarment anomenat en "Torrepipes", amb l'explicació següent: "Dominio de los planetas en el cuerpo humano, con nombres de los signos y explicación de cuando son buenas, malas o indiferentes las purgas y sangrías; pero has de advertir, caro lector, que no te debes sangrar nunca, si ser puede, cuando la luna esté en lleno, y el signo que rija sea justamente el que tenga influencia con el miembro que haya de sufrir la operación".

Avui, com a explicació d'en "Torrepipes", només hi ve: "El dominio de los planetas en el cuerpo humano".

Del que hem dit podem deduir la importància que els nostres avantpassats donaven a la influència dels signes i planetes; ara pareix que l'astrologia es vol tornar a tenir en compte: com sempre, la gent es desvia per saber el perquè de les coses i té una bona tasca.

Aquesta era la pauta, però aportarem un recull de remeis de diferents classes, reculls, la major part, fets entre persones velles de molts d'indrets de l'illa i sense pretendre que siguin talment exhaustius, però ens poden donar a entendre com era d'estesa la pauta de què parlam. Per ordre alfabètic les malalties i els seus remeis, tant casolans com els que donaven els curanderos que, segons Tejerina, poden venir d'èpoques molt primitives.

ACUBONS (bat-i-cors): Fer ensumar una sabata pudenta.
Bullidures d'alfabeguera o de tilla.

ALÇAR L'ULL (fer): Bullidures de botons de pi (Són els botons quan comencen a congriar-se les pinyes): tres escudelles diàries.

Bullidures de senyorida de jardí. En nombre senar els botons, com els caps florits de la senyorida, i collit tot el mes de maig.

BÈRBOLS: Untar-los de suc de llimona mesclat amb copinyes picades.

Untar-los amb una pomada feta amb copinyes picades, suc de llimona, oli verjo i cera nova fosa al foc; aquesta pomada també és bona per a l'èczema.

Rascar els bèrbols de les penyes (unes clapes grises obscures que solen tenir), es rebaten amb oli verjo i es fa una untura.

Sucar una llimona dins una copinya d'aquelles gruixades, deixar-la-hi estar una bona estona i untar els bèrbols amb aquella espècie d'oli.

Someretes del Bon Jesús torrades i esflorades damunt els bèrbols.

BOCATGE: Glopejar aigüa amb mel. Glopejar bullidures de plantatge.

CABELLS (perquè no caiguin): Fegar-se el cap amb l'oli d'haver fregit una escorpera sense escatar, ni esmocar, ni enfarinar.

Rentar-se el cap amb bullidures de fulles de noguer o amb bullidures de borra de noguer o amb bullidures de falzia negra.

CAP (mal de): Una o tres fulles de llimonera damunt el front, fermades amb un mocador o una fulla de cagamutxo.

Una pell de patata, pelada a l'hora, fermada igual.

Tres faves femelles xapades i posades en renull, també fermades damunt el front. Les faves femelles són les que tenen el cul pla.

Un mocador banyat de vinagre fermat pel front.

Coques de fulles de llimonera amb vinagre també damunt el front i polsos.

COLL (mal de): Posar al coll un sagí de gallina morta de l'hora, encara calenta o un tros de carabassa calenta.

Enbolcar-se pel coll una calça calenta, llevada en aquell moment de la cama.

Coques de carabassa calenta fregida amb oli verjo.

Baverades de fulles de canya.

Bavarades de mollera roquera, malves, herba sana borda i ulls de mata, a més del mal de coll, curen l'escanyadura.

Beure xarop de móres de batzer.

Xuclar una taronja ben mullada de sucre roig, que hagi estat a la serena.

Rosegar ulls de romaní, que també això serveix per a la boca escaldada.

Menjar qualche cosa beneïda el dia de Sant Blai.

Fregant amb oli verjo fer fugir els cotornos (uns bonyests que surten damunt els canells) i desapareix el mal de coll.

COPS: Una fulla de moro xapada i torrada i regada amb oli d'oliva, ben calenta damunt el cop.

Una fulla de figuera de moro pelada i fregida amb saïm ranci damunt el cop.

Baverades de romaní o d'estepes blanques.

Baverades de cendra de garbó. Si les dones orinen damunt aquella cendra, els fa venir la regla.

Coques de senyorida bullida damunt el cop.

Fregues de saïm dolç (fet del sagí rònic), també per carn esquinçada.

COR (mal de): Una bullidura de flors de rosella, en nombre senar i collides el mes de maig.

Bullidures en nombre senar de flors de cirerer del Bon Pastor, també collides el mes de maig.

Un pollet blanc, xapat de viu en viu posat damunt el cor.

CREMADES: Estopejar-les amb aigua de codony, que ha d'haver estat a la serena quaranta dies, començats a comptar dins el mes de maig.

Fregar-les amb una tomàtiga.

Una untura feta amb tel d'aigua de calç amb oli verjo d'oliva.

Suc d'olives salades.

Suc de llimona.

Una coca de fulles d'herba de foc, escaldades i ben picades.

Quan la cremada ha fet bòfigues: s'unten amb oli de neu. Se posa mitja botella d'oli verjo i s'acaba d'omplir de neu: com més vell és millor.

CUCURUTXA: Prendre llet de somera calenta, mamada a la somera. Canviar d'aires.

DENGUE: Aplicar sangoneres darrera les orelles, de les que es troben dins els pous o les fonts; si treien la sang negra era bon senyal.

Per prevenir les epidèmies de dengue es feien foguerons de romaní.

DIABETIS: Bullidures de centaurea.

Bullidures de sàlvia i estepa blanca.

Brou de cebes blanques.

Cebes blanques bullides.

Bullidures de bracara.

Tronxos de fulles de carxofera bullits.

DIARREA O CAGARELLA: Orxates d'arròs cru.

Menjar castanyes, glans, serves o codonys.

Beure suc de codony.

Menjar farina de blat torrada o pa torrat cremat.

Bullidures d'arrels de julivert.

Bullidures de fulles de nesprer.

Bullidures de fulles de batzer o de gavarrera.

Bullidures de gram negre.

Menjar cullerades de pinyols de raïm picats.

Una culleradeta d'ortiques torrades i picades dins una tassa de camamilla o d'herba llúisa: bon remei quan ja cren cambres de sang.

DOLOR: Baverades d'una bullidura de tendrum de mata-selva, pi i d'alzina i estopetjar-se amb la mateixa bullidura.

Baverades de bullidura d'olivarda i estopejar-se amb el mateix suc.

Prendre bullidures de capolls de cascalls.

Prendre bullidures de fulles de capseta.

Fregues de fulles d'espringol picades, amb esperit.

Fregues de pebres coents bullits amb oli verjo d'oliva.

Enviar-se durant tres, cinc, set o nou dies, en en dejú, un d'all i, si no passa, fins a quinze dies, i després tornar enrera; per aquesta darrera cura s'ha d'anar augmentant cada dia un gra d'all fins al quinze, i llavors, al tornar enrera, disminuir un gra cada dia.

DORMIR: Per dormir posar-se una cabeça de cascall davall el coixí.

ENVERINAMENTS: Beure tots seguits cinc blancs d'ou.

FAVES: El que les ha de tocar, perquè no piquin: Posar-se un broter de rotaboc dins la camisa tocant la pell o un brotet de garrover.

FEBRE: Coques d'alè de bou.

Tres brins de safrà davall les aixelles.

Una arengada xapada pel mig, remullada amb vinagre i fermada a les soles del peu del malalt.

Un colomí obert de viu en viu damunt el pit o el cap del malalt.

FERIDES: Untures d'oli de serp. Es fa fregint una serp de viu en viu, agafada el mes de maig, posant-la dins una botella, devers mitja d'oli d'oliva verjo del bo i s'ha de tenir un any a la serena. No fa encara molts d'anys que a totes les cases i casetes de foravila no hi faltava la botella d'oli de ser penjada.

Oli de ginebró. El ginebró ha d'esser collit el mes de maig. Preparar-lo és molt complicat. M'ho han explicat de diferents maneres. S'unten les ferides com si fos oli de serp. No era tan conegut com aquell.

Estopejar les ferides amb fulles d'estepa negra bullides amb vi.

Oli de resina. S'encalenteix l'oli, resina masele de pi ben picada. La resina masele és la groga. Aquest oli, a més de per a les ferides és molt bo per als talls de fred.

La resina masele de pi ben picada se posa damunt les ferides i se menja la carn esquinçada.

Per estroncar una ferida posar-hi damunt teranyina de pastera o pols d'amidó.

Si la ferida és una destrallada de carboner o llenyater, s'hi posa damunt una pell de pi ben tendra.

Si la ferida és un trenc o un cop, s'hi posa damunt un paper d'estrassa mullat de vi amb sucre roig.

Si la ferida és una mossegada de ca o moix: tallar pèls de l'animal que hagi mossegat, fregir-los amb oli i untar la ferida d'aquell oli.

Si la ferida s'ha fet amb una tatxa, se fregeix la tatxa amb oli i s'unta.

Si la ferida és a les cames, una coca d'alls picats.

Si les ferides són talls, pols de pedra o serol o una fulla d'heura calenta o d'alè de bou.

Si una ferida pren malament, cal rentar-se-la amb suc d'olivarda bullida o de romaní bullit.

Una lliura d'oli de menjar, una porció de flors o tonrums de romaní, collits el mes de maig. Se bull i després se lleva el romaní i s'hi posa una porció de resina de pi i se té al foc fins que s'aferri als dits i faci un fil llarg sense rompre's. Per a les ferides (De Dos Noticiaris desconeguts de Joan Muntaner).

FETGE SOFREGIT: Orinar damunt una falzia capillera i llavors dur-ne dins la butxaca.

Bullidures de falzia capillera.

Bullidures de ceba blanca picada.

Bullidures de flors d'olivarda, borra d'alzina, arrels de colissos i ullets d'ullastre, tot collit el mes de maig.

Bullidures de llengua de cérvol o de cero i falguereta; també serveix contra l'estrenyement.

Una taronja xapada i ben mullada amb sucre roig, posada a la serena i menjada l'endemà de matí.

Tres, cinc o set, sempre en nombre senar, polls de persona dins una tassa de camamilla, prendre'n tres o cinc vegades. La persona que ho ha de pendre no se n'ha d'adonar, supòs que si ho sabia seria difícil prendre aquest brou.

FORMIGA: Tipus de ferida com a cancerosa al nas o a les orelles.

Coques de foravia picada.

A Esporles hi havia una monja que la curava, rascant fins a deixar la carn viva.

GANÀ (per a cobrar): Beguda d'herbes seques, amb arrels de cama-roja, camamilla, herba lluisa, arrels de magraner agre i herba beteta. És una recepta d'en Moreió Vell, curandero manacorí, que vivia a foravila i en arribar a veure un malalt, deixava tot duna la feina, perquè deia, que primer que la terra i els animals són les persones. Aquesta dita l'he copiada d'en Ros d'es Carritxar, que la publicà a "Perlas y Cuevas".

Centaura deixada una nit en remull, beure'n un tassionet durant nou dies.

Abans de menjar rosegar arrels de taperera.

Abans de menjar, glopejar aigua de bracara.

GRANS: Per a fer rebentar un gra, posar-s'hi damunt un excrement de colom fet de l'hora, encara calent.

Posar-hi damunt un caragol picat amb saïm ranci o pixa de porc. El caragol ha d'esser un bover mascle.

Un tros de tomàtiga.

Coques de llevamans.

Coques de cor de llevat.

Coques de sucre roig.

Coques de cabeces de lliri blanc, xapades i cuites.

Ungüent de carta, que se venia a quasi totes les botigues.

Si el gra era un flemó, una pansa xapada posada a damunt. Els romans s'hi posaven una figa seca xapada, segons ens diu Sorapan a la seva obra del segle XVII "Medicina Española en proverbios de nuestra lengua".

Si el gra era un panadís o panalís: lletrada de figuera.

MAL DE MAMELLA: Es couen arrels de melvins amb aigua malves i violetes de la Mare de Déu. Se tira el brou i se piquen dins un morter, mesclant-hi una cullerada de saïm blanc i un o tres brins de safrà. Se sofregeix, es fa una coca i s'aplica damunt la mamella malalta (Recepta trobada dins els dits Noticiaris).

MAREJAR-SE (Per a no) a la mar: Menjar herba de plata amb pa i posar-se tres brins de safrà davall cada aixella.

MORENES: Amb quatre diners de trementina i morques de les taramutxe de les campanes, se fa un unguent. (Dels mateixos Noticiaris.).

Coques d'herba de morenes i bullidures d'aquestes herbes.

Coques de coa de cavall (herba).

Baverades de capsetera. Baverades de mata bullida.

Ungüent de botons de poll.

Torcar-se el cul amb capsces buides de tabac negre.

Rentar-les amb sabó fluix i llavors untar-les amb oli de ametles dolces i no menjar xulla, espècies, ni couent. A aquesta recepta la diqué un santjoaner a Josep Estelrich i aquest la publicà a "Perlas y Cuevas", revista manacorina.

NAS (Rebentat): Per aturar una esclatada de nas, ensumar aigua fresca i tirar una clau dins l'esquena del qui el té esclatat. Aquest remei figura al periòdic "Ca Nostra" d'Inca de l'any 1.910. Els "Havasupsis" indis del S. O. dels Estats Units, també usen com a remei de les esclatades de nas, aigua fresca dins l'esquena, segons Robert Lowie.

Ensumar lletrada de figuera.

Un brot de figuera dins l'esquena.

Bullidures de plantatge absorbides pel nas.

Per prevenir les esclatades de nas: posar llimadures de ferro dins una botella amb aigua i beure'n una copeta diària amb un poc de palo i un vermell d'ou.

Crosteres per dins el nas: rentar-se amb licor d'anís un poc teb.

NINS (cucs): Bullidures, en dejú, d'heura o de ruda amb molt poc sucre.

Posar-hi un brot de ruda damunt la panxa.

Posar un brot de ruda o d'herba sana davall el coixí que usa l'al.lot per a dormir.

Bullidures d'herba cuquera. Ha d'haver estat vint-i-quatre hores en remull.

Una culleradeta de flor de sofre i a més compon la sang.

Un tassellet d'oli amb llimona en dejú.

Un tassellet d'oli amb un all picat en dejú.

Un collar de brotets de ruda i alls, sempre en nombre senar.

Si en lloc de cucs és la solitària, menjar pinyols de carabassa.

Per als nins que no vulguin mamar: Una recepta d'en Toni Picó, curandero manacorí: una coca de bescuit, el brou d'un coll de gallina, tres faves femelles picades i un poc de palo de quina, se posa damunt la boca del cor. L'infant tot duna torna blau, però se cura.

Perquè els nins no orinin al llit, fer-los beure brou de ratolins joves o menjar un ratolí frit.

NERVIS: Bullidures d'arrel de palònia.

Bullidures de flors de taronger, replegades pel mes de maig i en nombre senar.

Bullidures de malves (rautnes).

Bullidures de tilla.

ORELLA, (mal d'): Un trosset de cotó mullat dins l'oli d'un llum d'encruia encès, dins l'orella.

Unes gotes dins l'orella de llet de dona, posada directament del pit i millor si la dona ha tengut besonada.

Oli d'ametles agres un poc calent.

Oli de ratolins dins l'orella. S'agafen un parell de ratolins acabats de néixer, que encara no tenguin pèl, se bullen dins una olla nova de terra amb oli verjo i una vegada bullits, se deixen refredar ben tapada l'olla. Unes quantes gotes d'aquell oli diuen que és remei que no falla.

Una pomada feta amb ulls d'alfals. La feia en Pellerença, curandero de Manacor, segons en Ros d'es Carritxar, publicada a "Perles y Cuevas" revista ja citada.

Un trosset de julivert darrera l'orella, però la que no fa mal.

PADASTRES: Una dormilega (animalet que està aferrat a les pedres), desferada amb la mà esquerra i fregada pels dits i no tenen padastres pus mai.

PEDRA, (mal de) arenes i ronyons: Tres cabeces d'alls bullits amb dues escudelles d'aigua, quan han minvat la meitat, picar-ho i colar-ho amb un pedaç, posar-hi sucre candil i al foc fins que sigui fus. Prenent aquesta beguda es fonen totes les pedres (Dos Noticiaris desconeguts d'en Joan Muntaner).

Bullidures de dauradella.

Bullidures de trenca pedra.

Bullidures de cabellet de blat de les Indies.

Bullidures de flors de figues de moro.

Bullidures de pinyols de cirera i rels de ginesta.

Una ceba com el puny bullida amb un poc més de dues lliures d'aigua fins que minvi la meitat, després una tomàtiga de penjar i quan sigui bullida, una cullerada de mel. Si es pren aquest suc, es fonen les pedres. (També dels citats Dos Noticiaris desconeguts de Joan Muntaner).

Per àcid úric: Bullidures de tres brotets de claveller vermell, tres de menta horda i mitja fulla de noguer, després de les menjades (Tejerina).

Ronyons i arenes: Bullidures de rels de ginebró.

Bullidures de trepó marí.

PELL, (vermellures o taques): Fregues de collons de porrassa (rels), bullits amb oli.

Fregues de ceba marina.

Fregues de llimona.

Untures d'oli ben mesclat amb flor de sofre.

Untures de cogombres frits amb saïm.

Per a taques per la cara, fregar-les amb fulles de cogombres i dur-les aferrades damunt.

PICADES D'ABELLES: Orinar en terra i passar-hi damunt la picada aquell fang.

Amarar una llesca de pa amb vinagre i posar-la damunt la picada.

Fregar-s'hi julivert. Es curios, també a Califòrnia se freguen les picades d'abelles amb julivert, segons una revista nord-americana de l'any 1878. ¿Deu ser que els nostres missioners dugueren allà aquest remei, o que ens ha arribat d'allà, mitjançant ells?

PIGOTA: Segons consta en la revista "La Roqueta", prendre a força de mel.

PIGOTA BORDA: Fum d'encens i una ceba marina dins la cambra.

PIGUES: Rentar-se-les amb llet de cussa, o amb aigua aturada damunt una soca d'olivera, que és com a vermelloza.

PURGA: Un tassó d'aigua, mig de cendra i dedins una llimona sucada i una copa d'anís.

Sal de figuera.

Bullidures de flors de prunyoner o de melicotoner en nombre senar.

Bullidures de fulles de melicotoner.

Bullidures de fulles de senet seques.

QUEIXAL (mal de): Si el queixal és buit, posau-hi un tros de gra d'all dedins.

Baverades de flors de capseta.

Baverades de cinc brotets tendres d'ullastre, cinc de mata i cinc d'estepa negra.

Una coca de julivert amb un gra d'all damunt la galta de la part del queixal dolorós.

Una coca d'herba barbera (de fulles rodones), llavor de puça i saïm, damunt la galta del queixal dolorós.

Una coca d'una banya de caragol bover, tres ciurons i tres fulles de julivert, posada damunt el pols de la part contrària del queixal malalt.

Herba bisbillina, que ha d'ésser collida el mes de maig, damunt la galta del queixal dolorós (Dels dits Dos Noticiaris desconeguts de Joan Muntaner).

Glopejar bullidures de capseta.

Glopejar aigua amb verdet de teulada.

Glopejar aigua de fulles d'heura bullida.

Glopejar una copa de canya forta.

RESTRET (Anar): En dejú, un tassó d'aigua serenada; una cullerada d'oli verjo d'oliva.

Bullidures de malves de les esteses.

Bullidures de llavor de puça.
 Bullidures de fulles de prunyoner.
 Menjar a força de bledes bullides.

REGIRONS: Prendre una tassa de calagüala.
 Un tassó de vi amb sal.
 Una bullidura de fulles d'alfabeguera.

ROSA: Per ajudar a treure la rosa, a més d'una bona suada amb la cambra a les fosques, amb un pedaç vermell damunt el llum o la finestra, una bona ortigada per tot el cos.

SANG ESPESSA: Bullidures d'ulls de falguera de Lluc.
 Bullidures de bogiot.
 Bullidures de llimona.
 Bullidures d'herba de prat, mollera roquera i llevamans.
 Bullidures de gram.
 Bullidures d'herba cociada: diuen que aquesta herba trempa la sang; si la tenen alta l'abaixa, i, si la tenen baixa, l'alça.
 Bullidures de romaní. El romaní, com hem vist, és bo per a moltes de coses i diuen que és perquè la Mare de Déu hi estenia les braguetes del Bon Jesús damunt.

Menjar-se una llimona en dejú.
 Per a la sang baixa: bullidures de fulles d'olivera.

SEDES: Metzines torrades, tant calentes com les poden sofrir damunt.
 Posar els peus o les mans dins un bany d'aigua ben calenta.
 Picar foravies i fregar-les per les sedes.
 Llevamans picats i fregats per les sedes.
 Fregar-les amb assència de trementina.
 Pols de camí aplegada el mes de maig.

TERSIANES: Menjar-se una dotzena de grans d'all en dejú, cinc dies seguits.
 Una coca de sang de bou calenta damunt el ventre, curen les tersianes i les quartanes.

TISICS: Menjar un nombre de caragols senar en dejú, d'aquells que estan enterrats. En tòfol Borràs conta un cas de Llucmajor. Plini diu que a les Balears hi ha molts de caragols i d'aquests enterrats i que bon remei per a curar els tísics, i això també ho conta Font Obrador en la seva "Historia de Lluchmajor."

Una somereta del Bon Jesús dins un caixet, prendre'n 15, 17 o 19.

TRENCADURA: Una coca de goma d'olivera, que, per cert, és molt mala de trobar.

ULLS: Rentar-se'ls amb camamilla bullida; s'han de posar les floretes en nombre senar.

Rentar-se'ls un dia o dos amb vi natural bullit amb un poc de ruda.

Rentar-los amb aigua bullida amb sal.

Rentar-los amb aigua bullida amb una poma podrida dedins.

Per curar les lleganyes, fregar els ulls amb un ou de gallina acabat de fer, que encara sia calent.

Rentar-los amb ruda bullida amb aigua i posar-hi unes gotes dedins.

ULLS DE POLL: Posar-s'hi a damunt una gota de lletrada de baladre.

Fregar-los amb una garrova verda que encara faci suc, també lleva els fics.

Posar-s'hi damunt fulles de capellets de paret.

Posar-s'hi damunt una fulla de favera verda.

VENTRE (mal de): Si el mal de ventre era seguit, la primera cosa que se sospitava era que estaven enfitats; per curar-los s'anava a veure la desenfitadora, que a cada poble n'hi solia haver, perquè el desenfitàs o atumoràs, donant-li fregues damunt la boca del cor fins al baix ventre, i quan la budellada començava a fer renou, ja estava bo. Els indis "onas" quan tenien una indigestió, també empraven les fregues damunt el ventre (Lowie).

Hi havia casos en què el ventre s'havia desengafetat; cosa que se concixia estirant els braços cap a endavant i si els dits grossos no se juntaven, és a dir un estava més enrera que l'altre, era que estava desengafetat; en aquest cas se li donaven fregues al ventre i se'l faixava o se li posava un pegat de pega i havia d'estar un mes sense fer feina i viure de carn torrada i menjars lleugers.

Posar damunt el ventre una fema de vaca calenta, acabada de fer.

Una coca de segó ben calenta o segó ben calent dins un saquet.

Una coca de cebes blanques bullides amb oli verjo d'oliva.

Una coca de malves

Una coca de llevamans.

Bullidures de camamilla, d'herba llússa, de ruda, d'estepa blanca o de romaní, sempre en grans, fulles o brotets senars.

Menjar tres o cinc bessons d'ametles bessones.

Prendre una copeta d'herbes. Aquestes herbes se feien a les possessions dins un bòtil de quatre o cinc lliures, posant-hi brotets, sempre en nombre senar, de diferents classes d'herbes, tals com, fonoll, herba llússa., herba sana, romaní, fulles i flors de llimonera i taronger, farigola, malva, tilla, camamilla, brotets d'ullastre i de pi, heura, fulles de rosa i cireretes del Bon Pastor. Se preparaven el mes de maig per a tot l'any. En aquell temps sempre a foravila hi solia haver un bòtil d'herbes per al mal de ventre i per beure'n qualque glopet en dejú. Plinio ens dona notícia d'una beguda de cent herbes, pareguda, segons Tejerina, a la que se prepara a Mallorca.

Al setmanari francès "Revue des Traditions" de 1894, Mr. J. Bruyn, amb el

títol de *Medecina Popular*, publicà el següent receptari, que incloem per certes analogies que té amb el nostre:

ANEMIA I CLOROSI: Bullidures de ratlladures de raves secs.

DIABETIS: Se cura amb remolatxa posada en remull amb oli i ben trempada a força d'espècies.

FEBRE I TIFUS: Se xapa de viu en viu un colomí o un conill i se coluquen les dues meitats damunt el cap ben pitjades i la febre fuig tot d'una.

MAL DE QUIXAL: Se piquen caragols i se fa una coca, que se posa dins la boca en la part dolorida.

MAL DE CAP: Xapar pel mig una fava fresca i s'aplica damunt els polsos.

REFREDATS I CONSTIPATS: S'unta un paper d'estrassa amb sagí de gallina i se posa damunt els pits com a cuirassa.

SONALBULISME I MALS SONS: Se curen prenent bullidures de pell de serp, de les que muden el mes de maig.

Tot aquest enfiloi de receptes, sabudes a principi de segle per molta de gent i recollides, la majoria, durant les nostres sortides per quasi tots el pobles de Mallorca per cercar i estudiar les diferents formes de ballar, a més dels instruments propis per a acompanyar les seves ballades a recollir cançons camperoles, i com afegitó els seus costums, entre ells la medicina popular. En aquesta tasca també ens hem ajudat de persones i missatges que han estat en les cases dels nostres pares i altres que, per diferents circumstàncies, hem trobat i cercat, com darrerament Biel Ferrer Bestard de Moscarí i Joan Canals Plomer de Pollença, tots dos de més de setanta anys.

Algunes d'aquestes receptes no eren menyspreades pels metges de llavors. El Dr. Bartomeu Robert, català, com a seny al de record afectuós a Josep Estanyol, li dictà un receptari domèstic i Estanyol el publicà a la "Gaceta Montanyesa" i a "Ca Nostra" d'Inca, l'any 1.910. Hi ha moltes de recetes paregudes a les dites abans, sense que se tengui en compte els nombres senars i les plantes collides el mes de maig, com les nostres.

En el Calendari per a les illes Balears de 1.893, que des del 1888, ja se deia "El Zaragozano", hi ha "El Boletín del Navegante" i en aquest una col·lecció de medicines populars per diverses malalties, com, per exemple: Oli d'ametles dolces, calmant dels còlics. Bàlsem catòlic per a les ferides. Sal per a desinfectar. Essència de móres de batzer per a baixar la sang. Esperit de vi amb càmfora, mesclat amb aigua per a cops. Regalim, per als constipats. Flors cordials, per a fer suar. Farina de lli, per a coques. Mostassa en pólvores, per a sinapismes. Sal de figuera

per a purgar. Saïm dolç per a calmar les inflamacions, etc... Aquest calendari, s'imprimia a la impremta de Bartomeu Rotger de Palma.

A més d'aquests remeis casolans, hi ha un altra classe de remeis, alguns també casolans, que podem classificar com a màgics.

El primitius, que, de ciència en sabien molt poc, observant els fenòmens de la vida en treien les seves conseqüències, per exemple: sabien que el ventre païa el menjar, però ignoraven per molts de mil·lenis el procés fisiològic de la digestió. Així d'aquelles primitives observacions nasqueren uns principis, científicament inexactes, però que a ells, per coincidències, els paregueren certs i veraders, i estimaren que una cosa pareguda, produïria una altra cosa pareguda; cosa que podem fixar com a fonament de la màgia homeopàtica o imitativa. Aquesta mena de màgia va estar molt estesa per l'Índia, Egipte, Grècia i Roma. Per tant hi ha molts de pobles primitius, i no tan primitius, que creuen que fent mal a qualche figura o cosa pareguda al seu enemic, a ell li fan mal.

A més d'aquesta mena de màgia, seguint la divisió de Frazer, n'hi ha una altra que s'anomena contaminant o de contacte. Així com aquella està fonamentada en l'associació d'idees per semblança, aquesta té per fonament l'associació d'idees per continuïtat, i tendrem, en l'aspecte físic que, quan dues o més coses han estat juntes, encara que les separin, el que a una de les parts se li faci, tocarà també les conseqüències l'altra, encara que sia enfora.

Beals fa notar que aquestes creences màgiques, cap i causa de tants de prejudicis, acceptades per grups socials, les tenen com a vertaderes sense cap mena de dubte.

Donarem una realació de remeis, compresos dins una o altra d'aquestes màgies, d'una manera ampla.

ASMA: Per fer-la fugir tocar una guitarra.

BANYS DE MAR: No prendre'n mai abans de Sant Cristòfol, perquè surten bonys.

CAP (mal de): Quan una persona que havia estat massa temps al sol, sense capell ni protecció, solia tenir una maldecapada, se creia que el sol li havia entrat dins el cap; era remei per a això emprar una botella d'aigua fresca, tapada amb un pedaç senzill, ajeure el malalt i aplicar-hi la botella per la part del coll damunt el pols: mentre l'aigua de la botella fes bombolles era que el sol li sortia i en haver acabat de fer-ne, ja estava bo.

CREMADES: Una oració per a curar les cremades, que una dona de Selva me va dir amb la condició que no digués mai qui era ella --ara ja és morta i crec que no faig mal si ho dic: madò Maria Reüllà-- és la següent: "Es pa no té fam. -Es foc no té fred, -s'aire no té calor, -s'aigo no té set -: Sant Llorenç curau aquestes cremadures, per el poder que Déu vos ha donat". Se deia un parenostre i se feia una creu amb la mà damunt el cremat.

DOLOR: A Selva i a Porreres i crec que a qualque altre poble, quasi totes les famílies mengen caragols cuinats el dia de La Creu, 3 de maig; diuen que si ho fan així no tenen dolor i també prevenen altres malalties. El remei era més segur si els caragols eren agafats el Divendres Sant.

ENCISAR: Fer prendre pólvores de serp dins un tassó de vi.

Fer prendre un tassó de vi en pólvores d'anguila i la persona encisada sempre li corre a darrera.

FERIDES: Les dones que tenen la regla no poden tocar cap ferida, perquè pren malament. Més que cosa màgica pot ésser un de tants de tabús.

FETGE SOFREGIT: Posar-se un rosari d'alls en nombre senar per la cintura.

Fer foc dins el corral, anar-hi correns tirar un ou a l'aire i ha de caure dins el foc i s'ha de cremar.

FICS: Fugen, si al veure un mostel se'ls espolsen.

Les persones que tenen una creu al paladar poden llevar els fics.

Tres trossets de carn fregats pels fics i llavors enterrats.

Tantes filles de mata encreuades i posades davall una pedra, com fics o ulls de poll tenguin: se'n van quan una persona les destapa i ella se'ls endú.

Posar dins una capseta tantes pedretes com fics tenguin i tirar-la a dins un camí o a la sortida de l'Església; la persona que l'agafa se queda amb els fics. Hi ha dones que just comptant els fics, diuen una oració i els fics fugen. Una dona de Selva els va fer fugir a una persona molt acostada a mi i bé li vaig suplicar que m'ensenyàs l'oració i no me la va voler dir, perquè, segons ella, si me l'hagués dita hauria perdut l'habilitat, i això que no cobrava res per llevar fics.

Si se renten les mans dins l'aigua que beuen les gallines surten fics.

GOTA: Els ous que facin les gallines el Divendres Sant, si se'ls mengen en dejú aquest mateix dia, no pateixen, ni moren de gota.

Si el dia de Sant Marc mengen caragols cuinats en nombre senar, no moren de gota ni tampoc tenen dolor.

INFANTS: Per no tenir cues fer-los dur un rosari d'alls en nombre senar pel coll.

Posar trossos de fil d'embastar dins un tassó d'aigua i tallarlos amb unes estisores, dient una oració, hi ha dones que maten els cues.

Per treure bé les dents, penjar-los pel coll un barrament d'erició o dues anetles bessones.

Per no constipar-se, llevar-los els draps o acursar-los en divendres.

Hi ha persones que per llevar els cues o fics als infants basta dir-los en la direcció de quin vent està l'infant.

Perquè els infants siguin sabuts, als tres anys fer-los menjar un cor d'oronella.

Frazer ens diu que hi ha bastants de pobles que creuen prendre les bones qualitats dels animals, fent coses per l'estil.

Per curar els infants trencats, posar-los nus per dins les branques d'un vímer, el dia de Sant Joan a la sortida de sol. Encara aquesta pràctica està en ús a un vimer que hi ha a s'Hort des Correu de Manacor. D'aquesta pràctica, la revista manacorina "Perlas y Cuevas" en va publicar anys passats un bon estudi-reportatge i Tejerina en "Medicina Antigua de Mallorca", també en parla llargament. És pràctica estesa per mots d'indrets del món: és el concepte de la transferència de la malaltia a l'arbre: màgia pura.

De com estava estesa a Espanya antigament, ens en dona testimoni el fet següent: El 1525 s'edità a Toledo, a la impremta de Ramo de Petrás el llibre de Ciruelo, "Arte de bien confesar, así para el Confesor, como para el penitente" i a la pàg. 17, diu: "La primera (especie de idolatría) es de ceremonias y vanidades que se ordenan para curar... Pecan los... o los que abren algún árbol para sanar quebrados, o los que quieren sanar llagas o heridas con sólo palabras..."

MALALTIA: Per curar aquelles malalties que no saben que són, rentar-se amb aigua fresca el Dissabte Sant el vespre.

ORELLA: Per curar el mal d'orella, fer-se-la neta amb un bec de cega.¹

PADRASTRRES: Per no tenir padrastrres no s'han de tallar mai les ungles en divendres, ni tallar-se els cabells perquè tornen blancs.

PATIR (fer): Per fer patir qualcú, aficar una agulla a un caragol viu pensant en aquella persona i tirar-lo damunt la teulada; mentre el caragol visqui, aquella persona pateix.

Per fer mal a una persona, se duïa a la curandera-bruixa qualche cosa que pertangués a aquella persona i la bruixa curandera amb els seus conjurs martirizava la penyora i se deïa que aquella ho passava prou malament. Lowie conta coses paregudes del bruixots dels indis "Onas" americans.

Quan se guarda un ris de cabells d'una persona estimada i se té ràbia d'ella un dia, cremar o potejar aquell ris, li produeix un dany.

Per fer mal a una persona o a una família, li tirava al portal de casa seva oli, mesclat amb unes pólvores grogues. Jo encara he assistit a un judici de faltes per una cosa d'aquestes.

Una dona de Moscarí amb unes pólvores grogues que féu tirar dins una taverna-botiga, que li posat prop de casa seva, les feu fer ull i, a més, va embruixar la madona, que ha no va guarir mai més. No dic els noms, perquè uns i l'altra encara tenen fills vius.

¹ En xiular l'orella esquerra a una persona, diuen que és que parlen malament d'ella; llavors si mossega fort el mocador, el que parla malament se mossegarà la llengua i si se pega tocs pel cap acabarà de parlar malament.

Si una orella xiula, se tapa i si en destapar-la torna a xiular, és que qualcú te cerca.

PERSONES: Les persones nades el dia de la Conversió de Sant Pau, amb la seva saliva curen de picades verinoses i de cremades. Si a una aranya verinosa li fan un rotlo amb saliva, ja no surt mai d'aquell rotlo.

El nins nats el dia de Sant Llorenç i que hagin fet tres dejunis la seva saliva cura les cremades.

Les persones que hagin fet el dejuni el dissabte de Sant Llorenç a pa i aigua, la seva saliva també cura les cremades.

Les persones nades al precís moment d'un bon signe, que diuen que són molt poques, posant les seves mans damunt el cap, tant curen de mal de cap, com de mal de queixal, com altres mals; però elles queden molt debilitades.

PICADES: Els alls sembrats el dia de la Conversió de Sant Pau i collits el dia de Sant Joan, curen qualsevol picada per verinosa que sia.

Si arrabassen un abeller i se l'enduen resant un credo, no hi ha cap abella que piqui.

QUEIXAL (mal de): Un rosari d'alls en nombre senar embolicat pel turmell de la part contrària del queixal que fa mal.

Resar una salve el temps d'alçar Déu a missa.

Que qualcú li digui la següent oració o dur-la escrita dins la butxaca: "Estando San Pedro a la orilla del rio Janeiro, pasó Jesús y le dijo: ¿Qué tienes Pedro? Estoy padeciendo un triste dolor de muclas por causa de los gusanillos que me están mordiendo; pues, replicó Jesús: que no te duelan más las muclas por causa de los gusanillos que te están mordiendo, en nombre del Padre, del Hijo y del Espíritu Santo, Amén". Aquesta oració me digué el que me la va ensenyar, que se deia en llatí, però com la tenia mala d'aprendre li traduïren en foraster. (Me l'ensenyà en B. B. F.).

SANGLOT: Pensar en una persona que estigui lluny i espassa el singlot i va a aquella persona.

UIXOLS: Passar-hi per damunt la mà d'un mort tres vegades i se'n van, així com també les llúpics.

Passar-hi per damunt una ametla bessona.

Per curar els uixols, fer tants de caramulls de pedres com uixols tenguin dins un camí transitat i la persona que tomí els caramulls s'endurà els uixols. Els pobles primitius creuen molt en aqueixa mena de transmetre el mal als altres: els "Bahimas", poble pastor d'Uganda, són afectats de tenir grans i se'ls freguen amb les herbes que els ha donat el curandero, enterrant les herbes dins un camí i el qui les trepitja se queda amb els grans (l'razer). Marcel Burdeos, metge de Teodosio I, en la seva obra de Medicina, diu, que per llevar un fic s'ha de tocar cada un amb una pedreta i s'emboliquen les pedretes dins fulles d'heura i se tiren dins un camí i el qui les cull se queda amb els fics. Amb aquests dos exemples ja se veu quantes coses paregudes dins molts d'indrets.

VENTRE (mal de): El davantal que du posat una dona que hagi tengut besonada, posat damunt el malalt cura el mal de ventre i l'enllomament, tant a les persones com a les bèsties.

Les persones que tenen sis dits també curen el mal de ventre, posant la mà damunt.

Oració per curar el mal de ventre, per fort que siga: "OSTEBUM, OSTESA, MALAIT, VANYANT, AMPOTOPALLA: Mal de ventre vesten d'aquí aviat, que Déu t'ho mana" Un parenostre, una avemaria i un Glòria Patri. La mà del qui ho diu damunt el ventre del malalt, tocant la pell. S'ha de dir tres vegades.

També serveix per a curar altres mals, posant la mà damunt la persona malalta (G. B. F.).

Oració per a curar el mal de ventre, tant a les persones com als animals:

"Entre l'arc i la boteta,
descansa Cristo Nostro Senyor;
agrado de sa madona,
emperò de l'amo no,
damunt un caramull de bova,
tapat amb una flassada nova:
es mal que té dedins que surti defora"

El que me digué aquesta oració la sabia d'en Llorenç des Llombarts, que va ser porquer de Son Verí de Marratxí, contant-me que havia curat un parell de cavalls de mal de ventre molt fort, entre ells el d'un peixater. Contava en Llorenç que l'origen d'aquesta oració, era que quan el Bon Jesús anava pel món, un bon dia arribà cansadíssim a una possessió i demanà a la madona per romandre; la madona que sabia que l'amo no hi volia ningú a romandre, però tenint compassió d'aquell caminant cansat el va agombolar entre l'arc i la boteta amb una manta. Durant la nit l'amo va tenir una maldeventrada i no sabent què fer va demanar consell al caminant que dormia i ell el va curar. Així va néixer aquesta oració.

RUDA: La ruda, a més d'esser bona per a molts de remeis, té unes propietats màgiques.

A les cases de foravila antigues, possessions i altres, hi solia haver sempre ruda sembrada a la part esquerra. La majoria de gent la hi sembrava, sense conèixer el vertader mèrit de la ruda, només que era bona per al mal de ventre, per als cucs dels infants, sense donar-los-en massa, perquè els cucs no els ofegassen; per a avortar les dones i un brotet amb el cuinat per llevar la fortalesa als homes i donar-ne prou a les dones.

Si aquella rudera sembrada anava bona, la casa anava bé i quan la casa anava malament, fos pel que fos, la ruda també anava xereca i llavors se li havia de contar, a la rudera, les desgràcies que passaven a la família, dient-li després: "Ruda saluda, - an el qui te saluda; - ruda saluda, - a qui te saludarà; ruda fe i saluda, - que se me llevi els zelos i es mal; - això com jo te don de menjar i de heure, - tu me donis - salut, sort i prosperitat." I llavors l'ha de regar amb un tassó d'aigua. Si la

ruda torna a recobrar la verdor, la casa torna a anar bé. La ruda fa llavors de diferents classes i en fa qualcuna de cinc puntes i aquesta, collides al seu signe (que dura dos dies) i la seva hora planetària, guarden de males atmòsferes i dóna benediccions a tots els que duen una llavor d'aquestes damunt.

Cal prendre nota de fins a quin punt està i estava mesclada avui i temps enrera la màgia amb la cosa religiosa.

CURANDEROS: Era part de la pauta de la nostra cultura acudir al majoria als curanderos, quan la medicina o remeis casolans fallaven, qualcun anava al metge. Avui en dia la pauta ha canviat: quan els metges no hi veuen res a fer amb un malalt, encara n'hi ha molts que van a veure qualche curandero. Però, per reforçar, si cal, el que hem dit abans, citarem el comentari que fa a tal respecte el gran periodista i escriptor que fou Miquel dels Sants Oliver, en "S'Hostal de la Bolla", quan diu: "Que els mallorquins eren més propensos a fer cas a qualsevol" charlatán "que a un home erudit en la matèria i no solament la pobrea, sinó també les classes elevades, encara que un poc d'amagal".

I Gabriel Maura, ens diu que una dels seus meravellosos "Aigoforts", que el senyor Pepe, el de les Paperrines", a pesar de tots els curanderos que en passaren, se va morir.

L'historiador llucmajorer Dr. Font i Obrador, en el I tom de la seva *Historia de Llucmajor*, ens fa menció que l'ofici de curandero, estava comprès entre els oficis llucmajorers i que unes Lletres Comunes, donen notícia d'Andreu Bover de Sineu, que sollicità del Governador ajuda i aquell escrigué una carta als batles dient: "Per algunes persones habitants en vostres parròquies li són degudes algunes quantitats de moneda per rahó de cures en aquelles fetes per lo dit Andreu, mitjançant la gràcia divinal o la indústria d'aquell o la virtut d'algunes herbes administrades a les dites persones així de tocament de metzines, com d'altres malalties accidents".

En el que havíem dit fins ara, contat per persones velles la major part, tant de l'existència de curanderos, com de la seva estimada, hi ha una gran possibilitat històrica, que en l'etnologia, sempre s'ha d'apreciar; però, en el que ha consignat el Dr. Font i Obrador, se té la certesa històrica, que es irrefutable.

Hi havia els curanderos, que els direm normals, aquells que no faltaven a cap vila, ni a ciutat, més que res, herbolaris; els que eren un mena de metges sense estudis, que examinaven el malalt, el palpaven, l'escoltaven i li preguntaven tots els detalls de la seva malaltia, donaven el seu parer del que era i li receptaven bullidures, coques o altres preparats d'herbes que ells venien i així cobraven la feina, que feien per amor de Déu; li assenyalaven el règim de menjar i de vida i el malalt se curava, seguia més malalt o se moria; ells hi posaven tot l'esment que sabien, però la seva experiència, si bé en qualcun era molta, no donava per a més. El seu receptari vegetarià solia esser après de son pare, mare o parent, que cap d'ells, en la majoria d'ocasions, no sabia ni llegir, ni escriure.

Després hi havia els curanderos especialitzats en compostures d'ossos romputs

o trencats; d'aquesta gent n'hi havia amb grans habilitats amb els seus treballs i tenien una feinada; el poble se fiava més d'ells que dels metges; en mataven pocs, si bé en deixaven qualcun, els metges també, coix per a tota la vida i qualque braç mal parat. Na Beltrana a Ciutat, en Pelut a Inca i el curandero de Consell per ossos han estat dels més anomenats entre molts d'altres; la monja d'Esporles per formiga, etc...

Hi havia una altra mena de curanderos, entre els que predominaven les femelles, que, per a ells, les més diverses malalties eren causa del mal bocí, que qualcú els havia donat o fet donar a la persona xereca, per causa d'alguna malvolença. Aquesta mena de gent, mig bruixos, tant servien per a curar, com per a fer enmalaltir, avorrir o encisar qualque bàmbol. Per Caimari s'assegurava que madò Morutxa, que se la tenia per bruixa, a la nit tornava un moix negre per fer-ne de les seves, i això en el nostre temps.

Per arribar a aclarir qui era el causant de la malaltia que patia el seu client, utilitzaven pràctiques espiritistes o endevinadores: la concentració mitjançant la bolla o senzillament, tancant el ulls i dir un silenci sepulcral i anguniós, feien uns estudiats gests, senya del patiment que els costava arribar al punt d'èxtasi necessari per a endivinar el que se pretenia, o siga, l'origen, cap i causa de la malaltia, la persona culpable i així mateix els procediments utilitzats, perquè aquella persona, malalta o malaltissa, patís.

A una curandera que hi havia a Selva, madò Inès, hi va anar a veure-la un bon home, que s'anava consumint a poc a poc, sense que sabessin què tenia; ella se'l va mirar, se concentrà i li digué que li havien donat mal bocí dins una empanada de pèsols: li receptà unes bullidures i contà el mateix malalt, tot convençut, que feia més de quinze dies que havia menjat l'empanada i va fer tots els pèsols ben sencers; però, a pesar de les bullidures i d'haver fet els pèsols, no va quedar bo i per curar-se va anar a veure el metge, Jaume Estelrich, que va esser el que me va contar el fet.

El segle passat hi havia un famós curandero a Sineu, un tal Pitxel·lo, segons uns o Pitxerello, segons altres, i hi va anar a veure'l un malalt de Manacor, renunciat de metges i curanderos. Ell se'l va mirar i li va dir que el trobava molt malament, i li donà una medecina dins una botella, tapada amb un tap de suro. Va cridar a part el seu fill que l'acompanyava amb un carretó i li digué: "heu de tenir molt d'esment que el tap de la botella de la medecina no us fugi pel camí; si arribau a Manacor i el tap no us ha fugit i pren la medecina pot curar; ara, si el tap us fuig, perd l'esperit i no hi haurà res a fer".

Passat Petra el tap els va fugir i al cap de pocs dies el malalt va esser mort. M'ho contà el meu padrí Llorenç Riera. Quan va morir a aquell tal Pitxel·lo ò Pitxerello, me contaren a Sineu, no trobaren el seu cos i varen haver de posar dins la caixa un tió de figuera: deien que el dimoni se l'havia endut.

En Borges, curandero de Sant Llorenç, mort no fa gaires anys, que curava amb una mena de pindoletes blanques molt petites, i no vaig sentir dir mai que fos bruixot però quan un malalt se n'anava li va dir "tornaré de dijous a quinze dies" i

ell, en Borges, li respongué: “veníu el dimarts abans, perquè el dijous jo ja no hi seré”; el dimecres a la nit, abans d'aquell dijous, se va morir.

De curanderes mig bruixes o curaderos mig bruixots, n'hi havia a balquena, cosa que es conseqüent amb la tradició de bruixes que tenim a Mallorca.

Dins l'arxiu històric hi ha bastants d'expedients de bruixes condemnades per la Inquisició.

Dins les “Tradicions Popular”, recollides per Mossèn Antoni Maria Alcover, contarelles d'encantaments i bruixes, se'n troben a betzef; en citarem algunes:

PUIG DE SES BRUIXES: de Lluçmajor. Entre Lluçmanjor i Algaida, dins Son Saleta, hi ha el tal puig; diuen que el temps dels moros, si hi passava un carro de parell pel seu endret, les bruixes s'hi posaven damunt i era molt mal de treure. El Rei Jaume I, hi féu posar una creu, la féu beneir i no hi ha hagut mai més bruixes.

Puig de Ses Talaies de Son Carrió: del penyal de l'olivar hi sortia un senyorot vestit de vermell amb barretina blanca i donava joies a les allotes i si ho deien, els tornaven carbons.

La Cova de Sa Coma, damunt el Cementeri de Sóller, davallant del coll: el Dissabte Sant hi surt un negret i demana una candela encesa amb el foc nou, si qualcú la hi arribava a donar, explotava en dobles de d'or.

La Cova de Son Curt d'Alaró: el vespre hi sortien bruixes; el sen l'elet va voler veure la cova, s'hi aficà dedins i no l'han vist mai més. Ara li diuen la cova d'en l'elet.

Per a embriuar qualcú, segons m'han contat diferents persones, sota la promesa de conservar el seu anonimat, s'emprava un pit de dona tallat, després d'uns dies de morta. Cosa que dins aquest segle passà al Cementeri d'Inca.

Els “Azandes”, tribu africana, segons Evans Pritchard, diuen que el “mangú” és una substància bruixa que és dins els cossos dels morts.

Els curaderos, fossen de la classe que fossen, no solien cobrar les visites, per no fer la competència als metges i ho feien per amor al proïsme o per amor de Déu; els herbolaris, com hem dit, ho cobraven amb les herbes que venien; però ja s'enginyaven tots per cobrar amb espècies o d'altres formes. En contà l'amo en Mateu Monserrat de Lluçmajor, al Cel sia, que hi havia un curadero, crec que li deien en Bennàsser, que tenia una gran parròquia de gent de Formentera i els curava o intentava curar-los de qualsevol malaltia. Hi solien comparèixer en estols i de vetlada organitzava una gran processó amb torxes per dins una sort que tenia, dita Ca s'Hereu, i llavors els feia fer uns quants clots per a sembrar-hi ametlers: de qualque manera havia de cobrar la visita, i a més ¿qui ha dit que fer clots no sia una bona medicina per a segons quins mals?

No podem deixar de consignar dins aquesta pauta de la nostra cultura de fi del segle pasat, un altra mena de remeis miraculosos: els més devots hi acudien prest i els altres quan ningú no trobava remei al mal: era demanar la intercessió dels Sants, en especial, els que tenien esment de tal o qual malaltia o plaga

determinada. Els Santuaris Marians que hi ha quasi totes les viles, eren valuosos per a quasi tota mena de peticions.

Els Sants Crists de Manacor, d'Alcúdia i de Santa Eulàlia i la Mare de Déu del Carme, per als naufragis.

Sant Antoni de Viana, per al foc de Sant Antoni i les malalties dels animals.

Santa Apol·lònia, per al mal de queixal.

Santa Bàrbara per als trons i llamps.

Sant Blai, per al mal de coll.

Sant Cosme i Sant Damià, per a les febres.

Sant Cristòfol, per als que es neguen.

Santa Elena, per a trobar les coses i la medicina millor per al malalt.

Santa Gertrudis, per a les plagues de rates. Al Museu Diocesà, hi ha un quadre amb tal advocació.

Santa Llúcia, per als ulls.

Sant Llorenç per al cremat.

Sant Marçal, per al dolor i tot mal.

Sant Prancraci, per al mal de no tenir feina.

Sant Ramon non nat, per als parts.

Sant Roc i Sant Sebastià, per a la pesta.

Santa Rita per als impossibles.

Dos temes culturals dins aquesta pauta, mereixen posar-hi tot l'esment, són obligats o quasi dintre el nostre infiloï de remeis casolans i això també en temps prou enrera, puix que figuren en les receptes dels "Dos Noticiaris Desconeguts", ja citats de Joan Muntaner. Els dos temes són: els nombres senars i el mes de maig, tant per a collir tota classe d'herbes, com per a fer els remeis.

Aristòt diu que els pitagòrics, afirmen esser els nombres senars els perfectes i els altres els imperfectes, per la naturalesa mascle d'aquells i femella dels altres.

Diu Mossèn Antoni M.ª Alcover que els fadrins de Son Carrió, quan per la Setmana Santa regalaven rudes de confits a les allotes, sempre ho feien en nombre senar, perquè així els confits no feien mal.

O'Donovan ens diu també un remei que empraven els turcs per a llevar la febre: el curandero amb pels de camell feia una corda i en ella set nus, aquella corda nuada la fermava al braç del malalt; cada dia desfeia un nu i en haver desfet el setè, tirava la corda dins el riu: la febre se n'anava per a sempre. El nombre allà també era senar.

Allò de recollir les herbes pel mes de maig pot esser molt bé per la quasi universal creença que el mes de maig és el mes de la exuberància, el de l'exaltació de l'esperit del gra, traduït tot en el nomenament del Rei i Reina del maig, dels arbres de maig i de moltes altres pràctiques relacionades amb aquestes idees; però el que es reitaratiu en la nostra medicina popular, no deixa de cridar l'atenció, i es pot dir que la creença d'haver de collir les herbes medicinals el més de maig va arribar a formar una de les creences del nostre grup social: un tema de la nostra cultura, con la dels nombres senars.

Aquets dos temes cal tenir-los molt en compte en estudiar la nostra cultura, com a elements diferencials d'altres cultures properes o d'enllaç amb altres més llunyanes. ¡Déu sap per quins carreranyes ens han arribat!

RELACIÓ ALFABÈTICA DE LES PLANTES CITADES
AMB EL SEU NOM CIENTÍFIC:

Aglà (fruit de l'alzina)	<i>Quercus Ilex</i>
All	<i>Allium sativum</i>
Alè de bou	<i>Achilea ageratum</i>
Alfabetgera	<i>Acimum basilicum</i>
Alfals	<i>Medicago sativa</i>
Ametla (fruit de l'ametler)	<i>Amygdalus communis</i>
Arròs	<i>Oryza sativa</i>
Batzer o abatzer	<i>Rubus fruticosus</i>
Blat de les Indies	<i>Zea Mays</i>
Bleda	<i>Beta vulgaris</i>
Bogiot	<i>Thesium ramosum</i>
Bracera	<i>Centaurea áspera</i>
Cagamutxo	<i>Ricinus communis</i>
Calaguala	<i>Darallia canariensis</i>
Camamilla	<i>Matricaria chamomilla</i>
Cama-roja	<i>Chicorium intybus</i>
Capellets de paret	<i>Cotyledon umbilicus</i>
Capseta	<i>Hyosciamus albus</i>
Carabassa (fruit de carabassera)	<i>Cucurbita Pepo</i>
Cascall	<i>Papaver somniferum</i>
Castanya d'Indies (fruit)	<i>Aesculus hypocaustanum</i>
Carxofera	<i>Cynara scolymus</i>
Ceba	<i>Allium cepa</i>
Ceba marina	<i>Scilla maritima</i>
Centaurea	<i>Centaureum umbellatum</i>
Cep	<i>Vitis vinifera</i>
Cirera (fruit del cirerer)	<i>Prunus avium</i>
Cirerer del bon pastor	<i>Crateagus oxyacantha</i>
Ciuró	<i>Cirer arietinum</i>
Claveller	<i>Dianthus Caryophyllus</i>
Coa de cavall	<i>Equiselum maximum</i>
Cogombre	<i>Momordica elaterium</i>
Codony (fruit del codonyer)	<i>Cydonia vulgaris</i>
Colissos	<i>Silene inflata</i>

Dauradella	<i>Ceterach officinarum</i>
Eusens	<i>Artemisia absinthium</i>
Espringol o espigol	<i>Lavandula latifolia</i>
Estepa blanca	<i>Cistus albidus</i>
Estepa negra	<i>Cistus Monspeliensis</i>
Eucaliptus	<i>Eucaliptus globulus</i>
Falguera mascle	<i>Dryopteris filix</i>
Falguera famella	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falzia capillera	<i>Adiantum capillus-veneris</i>
Farigola	<i>Tenerium polium</i>
Fava (llavor de favera)	<i>Vicia faba</i>
Figuera	<i>Ficus carica</i>
Figuera de moro	<i>Opuntia ficus-india</i>
Fonoll	<i>Foeniculum vulgare</i>
Foravia	<i>Centaura calcitrapa</i>
Garrova (fruit del garrover)	<i>Ceratonia siliqua</i>
Gavarrera	<i>Rosa canina</i>
Gensiana	<i>Gentiana lutea</i>
Ginebró	<i>Juniperus communis u oxicedrus</i>
Ginestra	<i>Spartium junceum</i>
Goma d'olivera	<i>Olea europea</i>
Gram	<i>Cynodon dactylon</i>
Gram negre	<i>Potentilla reptans</i>
Herba berbera	<i>Verbena officinalis</i>
Herba Bisbillina o assinina	<i>Antirrhinum majus</i>
Herba Cociada	<i>Globularia alypum</i>
Herba de cremat	<i>Sedum acre</i>
Herba cuquera	<i>Alsidium helminthocorton</i>
Herba de foc	<i>Semper vivum tectorum</i>
Herba lluisa	<i>Lippia citriodora</i>
Herba de mal de pendre	<i>Internaria cinerea</i>
Herba de mal de quexal	<i>Spikantes oleracea</i>
Herba de morenes	<i>Ranunculus ficaria</i>
Herba de plata	<i>Mesembryanthemum crystallinum</i>
Herba pudenta	<i>Chenopodium vulvaria</i>
Herba de ronya	<i>Lenzea conifera</i>
Herba sana	<i>Mentha sativa</i>
Herba sana borda	<i>Mentha citrada</i>
Herba santa	<i>Thapsia villosa</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>

Julivert	<i>Petroselinum sativum</i>
Llengua de cérvol o de cero	<i>Scolopendrium hemionitis</i>
Llevamans	<i>Calendula arvensis</i>
Llavor de puça	<i>Plantago Psyllium</i>
Lli	<i>Linum usitatissimum</i>
Llimonera	<i>Citrus limonium</i>
Lliri blanc	<i>Lilium candidum</i>
Magraner	<i>Punica granatum</i>
Malví	<i>Althaea officinalis</i>
Mata	<i>Pistacia lentiscus</i>
Mataselva o mareselva	<i>Pistacia terebinthus</i>
Menta borda	<i>Mentha rotundifolia</i>
Metzina	<i>Solanum dulcamara</i>
Mollera roquera	<i>Parientaria officinalis</i>
Mostassa blanca	<i>Sinapis alba</i>
Nesprer	<i>Eriobotrya japonica</i>
Noguer	<i>Juglans regia</i>
Olivarda	<i>Cupularia viscosa</i>
Ortiga	<i>Urtica urens</i>
Palonis	<i>Paeonia collarica</i>
Pebre (fruit del pebrer)	<i>Capsicum annum</i>
Pi	<i>Pinus silvestris</i>
Plantatge	<i>Plantago major</i>
Poll	<i>Populus nigra</i>
Porrassa	<i>Asphodelus</i>
Prunyoner	<i>Prunus espinosa</i>
Rave	<i>Raphanus sativus</i>
Regalim o crissim	<i>Sisymbrium officinale</i>
Remolatxa	<i>Beta vulgaris (variedat)</i>
Rosella	<i>Papaver Rhoeas</i>
Romaní	<i>Rosmarinus officinalis</i>
Rosa (flor del roser)	<i>Rosa gallica</i>
Rotaboc	<i>Acer opulus</i>
Ruda	<i>Ruta graveolens o bracteosa</i>
Safrà	<i>Crocus sativus</i>
Senet	<i>Cassia obovata</i>

Senyorida	Satureja montana
Serves (fruit de servera)	Sorbus doméstica
Taparera	Capparis spinosa
Taronja (fruit del taronger)	Citrus aurantium
Tilla	Tilia plathiphyllus
Tomàtiga (fruit)	Solanum lycopersicum
Trencapedra	Herniaria Cinerea
Trepó	Verlascum thapsus
Trepó marí	Centaurea calcitrapa
Ullastre	Olea europea silvestris
Malva	Malva silvestris
Vimer	Salix alba
Violetes de la Mare de Déu	Viola tricolor